

Kirja | Media | Maa

Jukka Sihvonen

Saksalaisen mediafilosofi Friedrich Adolf Kittlerin (1943–2011) ”magnum opus” *Aufschreibesysteme 1800/1900* ilmestyi lokakuussa vuonna 1985, kustantajana Wilhelm Fink Verlag Münchenissä (Kittler 1995 [1985]). Kirjan sisältö tosin oli ollut valmiina jo muutamaa vuotta aikaisemmin, sillä tekijä oli käyttänyt IBM 72 -sähkökirjoituskoneella laatimansa käsikirjoituksen saksalaisen filologian alaan kuuluvana habilitaatiotutkielmana jo vuonna 1983 (Frank ym. 2012, 190–191). Saksalainen perinne vastannee meillä dosentin arvoon oikeuttavaa toista väitöskirjaa. Ensimmäisensä Kittler oli hyväksyttänyt vuonna 1976 aiheenaan sveitsiläiskirjailija Conrad Ferdinand Meyerin (1825–1898) tuotanto (Hörisch 2012, 10; Kittler 1977).

Ansaitseeko tänä vuonna 40 vuotta täyttävä julkaisu yhä huomiota, ja miten siinä tarkasteltua kenttää olisi mahdollista alkaa arvioida juuri maahan keskittyvältä kanalta? Seuraavassa katsastan Kittleriä ja hänen teostaan ”maadoittaminen” mielesäni.

Opinnäyte

Friedrich Kittler syntyi 12. kesäkuuta vuonna 1943 Leipzigin lähistöllä sijaitsevassa Rochlitzin pikkukaupungissa, Saksin osavaltiossa (ks. esim. Winthrop-Young 2011, 8–9). Isä oli erinäisissä opetustoimen tehtävissä toiminut valtion virkamies ja äiti kansakoulunopettaja. Perheeseen kuului myös pikkuveli Wolf (s. 1945), joka on toiminut vuodesta 1990 asti Kalifornian yliopistossa, Santa Barbarassa professorina (German and Slavic Studies). Vuonna 1958, Kittlerin ollessa 15-vuotias, perhe pakeni DDR:n puolelta länteen ja asettui aluksi Freiburgin lähistölle Lahriin Schwarzwaldissa. Vuonna 1963 alkaneet yliopisto-opinnot koostuivat perinteisistä humanistisista tieteenaloista, saksalaisesta filosofiasta, filologiasta ja historiasta (emt., 10–12).

Kittlerin akateeminen tausta on kirjallisuuden- ja kielentutkimuksessa eli saksalaisittain germanistiikassa (Hörisch 2012, 9). Tosin tie sinne kävi sekin ensin filosofian kautta. Kittlerin varhainen opinnäyte Hegelin estetiikasta sai jäädä, koska häntä alkoi vaivata ajatus siitä, että ajatuksia ei ole olemassakaan, on vain sanoja (Bosse 2016, 56). Toisaalta Albert-Ludwig-yliopistossa Freiburgissa kun oltiin, ajattelun ja sanojen pohdiskelu merkitsi välitöntä kosketusta Martin Heideggerin (1889–1976) ajatteluun. Kittler kertoo törmänneensä Heideggerin *Gelassenheit*-teokseen (1959; suom. *Silleen jättäminen* 2002) jo teini-iässä ja pian tämän jälkeen löytäneensä isänsä kirjastosta

Sein und Zeit -teoksen vuoden 1931 painoksena (suom. *Oleminen ja aika* 2000) (Heiseler 2013, 17–19). Germanistin ura johti lopulta vuonna 1993 Berliiniin ja Humboldtin yliopistoon, jossa Kittlerin oppituoli oli nimeltään *Ästhetik und Geschichte der Medien* (median estetiikka ja historia; Winthrop-Young 2011, 9).

Syvemmin Heideggerin pariin Kittler palasi 2000-luvulla. Loppuvuosien suurhankkeesta, *Musik und Mathematik* -teossarjasta ehti ilmestyä ensimmäinen osa (kahtena julkaisuna: Kittler 2006; 2009). Missä *Aufschreibesysteme*-teos oli Kittlerin omasta mielestä ”veitsi”, siinä *Musik und Mathematik* -sarjan alku oli ”haarukka” – eli osat liittyivät toisiinsa ”ruokapöydässä” (Kittler ja Weinberger 2009, 94). Kittlerin kannanotto tosin taitaa olla esitetty enemmän kokin kuin ravintola-asiakkaan näkökulmasta.

Kittlerin post-doc-tutkimus nostatti aikoinaan pienen akateemisen kohun, joka liittyi sen hyväksymiseen opinnäytteeksi. Tavallisesti vastaavan habilitaation arviointikomiteaan kuului vain muutama jäsen (yleensä kolme), joiden lausuntojen perusteella asianosainen tiedekunta sitten (yleensä) hyväksyi tohtorin tiedeyhteisön kunniaakseen joukkoon eli esimerkiksi hakemaan professuuria. Kittlerin kohdalla prosessi venyi ja vanui paljolti johtuen siitä, että ennen kuin myöntävään päätökseen päästiin, reilut kaksi vuotta tutkimuksen sisään jättämisen jälkeen, lausuntoja antamaan tarvittiin peräti 11 arvioitsijaa. *Zeitschrift für Medienwissenschaft* -lehti (6/2012) on otsikolla ”Aufschreibesysteme 1980/2010: In memoriam Friedrich Kittler” julkaissut noista kommentaista joukon. Tekijän laatima ”johdanto”, jota arviointikomitea oli edellyttänyt, julkaistiin sekin vasta vuonna 2012 samassa yhteydessä (Frank ym. 2012, 117–126; vrt. Hiller 2022).

Kriittisimpiä arvostelijoita, kuten romaanisten kielten tutkijaa Hans-Martin Gaugeria (joka oli yksi työn hylkäämistä esittäneistä) kismitti jo teoksen nimi, mutta eritoten sen sisältämät ”vakavan tieteellisen rationaalisuuden” puutteet (Frank ym. 2012, 137; Hiller 2022, 33–36). Tutkimus koettiin liian runolliseksi, fiktiiviseksi, omittaiseksi ja vaikeatajuiseksi. Ennen kaikkea sen teoreettinen perustus nähtiin väärin valetuksi, sillä siinä nojattiin sellaisiin ranskalaisen (jälki)strukturalismin nimiin kuin Michel Foucault, Jacques Lacan ja Jacques Derrida. Kittlerin työstämät niin metodiset, tyylilliset kuin didaktisetkin aiheet herättivät epäilyksiä; sanalla sanoen niitä pidettiin ellei kauttaaltaan niin ainakin filologiselta kannalta ”epätieteellisinä” (Frank ym. 2012, 143). Vastakkaisten lausuntojen esittäjät (mm. Gerhard Neumann ja Manfred Schneider) sen sijaan korostivat Kittlerin tutkimuksen uutuutta ja käänteentekeviä arvoja – hengentieteellisen intressin asemesta teknis-historiallisen perinteen arvostamista, aiemmin tunnistamattoman materiaalin esiin nostamista sekä ilmaisun ”omaperäisyyttä” (emt., 136, 152).

Oma ironiansa on sitten siinä, että Kittlerin omat virkamies-pyrinnöt yliopistollisella uralla olivat vaarassa kariutua juuri tämän tutkimuksen vuoksi. Myöhemmin Kittler puhuikin useassa yhteydessä *Aufschreibesysteme*-hankkeensa masentavasta tragediasta (esim. Heiseler 2013, 164). Teoksen alkuosa käsittelee valtion ja yliopiston

yhteyttä sekä virkamiesjärjestelmän muotoutumista tuon yhteyden siunaamana kasvatuksena (*Bildung*). Kittlerin mukaan "[v]altiot edellyttävät palvelijoiltaan sitoutuneisuutta, joka kieltää runoilun ja kuvittelun" (Kittler 1995 [1985], 133). Toisaalta Kittler saattoi tuntea iloa siitä, että nämä yliopistouraa koskevat vaikeudet paikansivat hänet maineikkaaseen joukkoon samaan tapaan kaltoin kohdeltujen edeltäjiensä kanssa: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Ludwig Feuerbach, Karl Marx, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, Oswald Spengler, Georg Simmel, Walter Benjamin... (Frank ym. 2012, 191).

Tutkimuksensa lähtökohtia Kittler on selvittänyt muun muassa tähän tapaan: "Kysymys ei ole siitä, miten mutkikkaat yhteisöt saattoivat kehittää järkevän identiteetin, vaan siitä, miten tietyistä tarinaverkostoista saattoi tulla järkevinä pidettyjä" (Frank ym. 2012, 118).

Aufschreibesysteme jakautuu kahteen, lyhyen ytimekkäästi ilmaistuun osaan: 1800 ja 1900. Aikavälit, jotka näissä puitteissa katetaan, Kittler itse on merkinnyt näin: 1800 plus miinus 15 vuotta ja sama 1900:n osalta (Frank ym. 2012, 119). Ajoitus on "suuntaa antava". Tämä käy ilmi jo siitä, miten hän sittemmin merkitsee teknisen median aikakauden käännekohdat 1900-lukua edeltävässä vaiheessa: Remingtonin II-kirjoitus-kone (1878), Berlinerin gramofoni (1887), Lumière-veljesten kinematografi (1895) (Kittler 1986, 10–11). Niiden tarkempaan käsittelyyn keskittyy *Grammophon/Film/Typewriter*-teos (1986), jota Kittler nimitti "diskurssiverkostoista lapsille" -periaatteella kirjoitetuksi kirjaksi (Heiseler 2013, 68; Kittler ja Weinberger 2009, 100; Winthrop-Young 2011, 60). Kenties siitä syystä juuri se on ollut Kittlerin kirjoista suosituin Yhdysvalloissa (Winthrop-Young 2012, 157).

Tarkempien ajoitusten asemesta yleinen *Zeitgeist*, "ajan henki", kiteytyy kahden keskenään hyvin erilaisen diskurssiverkoston kuvauksiin: DV-1800 – Klassinen romanttinen runous ja filosofia ja DV-1900 – Moderni kirjallisuus ja psykoanalyysi. Näiden sukulaisuuksien historiallisia ehtoja on tutkittu harvemmin, esittää Kittler ja selittää kirjansa metodologista moniaineksisuutta juuri tällä "sukututkimuksellisella" intressillä (Kittler ja Weinberger 2009, 94).

Myöhemmin Kittler vastasi (hieman ironisesti) siihen kritiikkiin, joka on kohdistunut hänen tapaansa hahmottaa tällä tavalla vain kahta diskurssiverkostoa huomauttaen esimerkiksi, että "kyllä niitä voi olla useampia" (Armitage 2006, 24). Puolustukseensa Kittler totesi, että hänen tietonsa olivat tuolloin vielä puutteelliset (emt., 25). Yhtenä syypäänä oli myös Foucault, jota liikaa kunnioittaen hän sitten tutkielmansa kirjoitti. Tällaisten seikkojen vuoksi *Aufschreibesysteme*-kirjasta tuli tekijänsä myöhemmän arvion mukaan epäyhtenäinen ja sekavahko (*messy*) (emt., 25). Toisessa yhteydessä Kittler kuitenkin ylpeili sillä, että ainoa germanistiikan habilitaatio-tutkielma, jota vielä 2000-luvulla edes luettiin, oli hänen tekemänsä (Kittler ja Weinberger 2009, 98). Nykyään se onkin ilmestynyt osaksi tai kokonaan jo ainakin kymmenellä eri kielellä.

Järjestelmät

Kittlerin määritelmän mukaan diskurssiverkosto on sellainen ”teknologioiden ja instituutioiden verkosto, joka sallii tietyn kulttuurin valita, varastoida ja prosessoida relevanttia dataa” (Kittler 1995 [1985], 519). Englanninkieliseen käännökseen, *Discourse Networks 1800/1900*, esipuheen kirjoittaneen David E. Wellbryn mukaan Kittlerin post-hermeneuttinen tutkimusohjelma nojaa kolmeen esi- tai ennako-oletukseen: (1) ulkopuolisuus (koneellisuus, kontekstit), (2) mediaalisuus (välineellisyys, välillisyyys) ja (3) ruumiillisuus (aineellisuus, kehollisuus) (Kittler 1990, iii–xxxiii).

”Ulkopuolisuus” (*exteriority*) viittaa niihin näkökulmiin, jotka koskevat ilmiöiden muotoutumista materiaalisella tavalla korostuneiksi *sarjoiksi* ja tapahtumiksi, mutta ennen kaikkea epäjatkuvuuksiksi (emt., xii). Tässä lähestymistavassa siis etsitään koneistoja, jotka kytkeytyvät valtaan, varastointiin, siirtoon, koulutukseen, kierrätykseen ja niin edelleen. Eli keskeisiä ovat juuri ne järjestelmät, joista muodostuvat edellytykset diskursiivisten tilanteiden historialliselle toteutumiselle.

Kittlerin (1990, xii–xiii) mielestä tutkimuksen tulisi olla kiinnostunut koneistoista, jotka ilmaisullisten sisältöjensä keinoin luovat tilaa ja ovat liitoksissa moniin ulkoisiin ehtoihin. Toisaalta häntä kiinnostaa se, että tuollaisissa puitteissa lausumat voivat tai eivät voi syntyä, liikkua, siirtyä, tulla tulkituiksi ja uusinnetuiksi. Tutkimus ei käynnisty miettimällä sitä, mitä joskus jossakin sanottu tarkoitti ja merkitsi. Sen sijaan lähtökohtana on todeta, että juuri tuo *jokin* nimenomaan voitiin sanoa tai muutoin ilmaista tuona aikana, tuossa paikassa. Miksi juuri se sanottiin ja ilmaistiin juuri *siten* kuin se tehtiin juuri *siellä, silloin* ja ennen muuta *niillä välineillä* kuin tehtiin?

Tällaista tutkimuskohdetta Kittler (1995 [1985], 519–522; Frank ym. 2012, 117; vrt. Horn 2012, 13–14) nimittää käsitteellä *aufschreibesystem*, ”ylöskirjoittamisen järjestelmä”, tai englanniksi ”diskurssiverkosto” (*discourse network*), ranskaksi ”kirjoitus-systeemi” (*système d’écriture*) ja ruotsiksi ”alaskirjoittamisen järjestelmä” (*nedskrivningssystem*, tällä nimellä teos ilmestyi Ruotsissa vuonna 2012). Miksi kunakin aikakautena muistiin merkitsemisen järjestelmät ovat muotoutuneet sellaisiksi kuin ovat päätellen niistä dokumenteista, jotka ovat säilyneet jälkipolville? Tältä osin Kittlerin harjoittama tutkimus kohdistuu näiden systeemien historiallisuuteen. Teksteihin päästään kiinni kontekstin kautta ja kontekstiin päästään käsiksi koneiden kautta.

”Mediaalisuus” (*mediality*) tarkoittaa toki välineellisyyttä, mutta käsittää kulttuurin koko kentän vaihdon, siirron ja välityksen kannalta (Kittler 1990, xiii). Olipa historiallinen yhteys (melkein) mikä tahansa, ihmiset operoivat median kanssa siten, että kunkin aikakauden teknologiset mahdollisuudet määrittelevät sen, mitä ja miten ilmaistaan sekä sen, miten ilmaistu voi levitä paikasta toiseen, lähettimistä vastaanottiin ja käyttäjältä toiselle.

Kaikki siirron välineet edellyttävät aineellista kanavaa ainakin jossakin mielessä. Ja aineellinen kanava vastaavasti tuottaa aina ”kohinaa” eli hälyä, joka on elimellinen

osa koko välitysketjua. Teknistä edistystä voi ajatella tältä kannalta kohinan tai hälyn minimoimisen päättymättömänä prosessina. Koneeseen päästään tutkimuksen keinoin käsiksi hälyn kautta.

Tässä suhteessa Kittlerin kehittelemien ajatusten (tai sanojen) taustalla vaikuttavat niin Michel Foucault kuin Claude Shannonkin. Jälkimmäisen yhdessä Warren Weaverin kanssa vuonna 1948 hahmottelema viestinnän rakentumista kuvaava yleinen kaavio eli ”kommunikaation matemaattinen teoria” on edelleen käyttökelpoinen malli, kun pohditaan mahdollisuuksia *kuvata* myös Kittlerin tapaa tarkastella median rakenteellista muotoutumista (ks. esim. Kittler 2010, 43–46).

”Ruumiillisuus” (*corporeality*) tarkoittaa sitä, että kulttuurin eri teknologiat *piirtyvät* havaittaviksi ruumiissa: se toimii yhteen kytkeväenä linkkinä suhteessa välineelliseen prosessointiin, varastointiin ja siirtoon (Kittler 1990, xiv–xv). Subjektin tai objektin tutkimuksesta poiketen keskeistä on ruumiillisuus.

Kittler korostaa ruumiin kärsimystä, sen paatosta ja sille tunnusomaisia patologioita. Siinä missä Kittlerin tutkimus kohdistuu eroon ulkoiseksi ja sisäiseksi määritellyn sekä informaation ja hälyn välillä, myös käyttäytymisen kannalta se on kiinnostunut erosta normaalin ja poikkeavan välillä. Oletuksen mukaan kivussa ja kärsimyksessä elävän ruumiin paatos kuuluu ja ilmaisee välittömimmin sen kulttuurin totuutta, joka on aiheuttanut tuon kärsimyksen. Hälyyn päästään käsiksi ruumiin kautta. Ja viimein ruumiillisuuteen päästään käsiksi lukemalla kunkin aikakauden kirjallisuutta eritoten pitäen silmällä sitä, miten kulloinkin tarkasteluun valitussa teoksessa käy ilmi puhe ”systeemistä” ja siitä, mitä voi yleisemmin pitää teknisenä. Tämän voi sitten lukea väyläksi aikakauden kontekstiin.

Teknologinen lähtökohta (konteksti → kone) johtaa median roolin korostamiseen (kone → media) ja välineellisyyden keskeinen asema operaationa johtaa ruumiillisuuteen (media → ruumis), mikä taas kuroo kehän umpeen palauttaen tarkastelun ruumiin asemaan osana kontekstia, johon se toimintamahdollisuuksineen on sijoitettu (ruumis → konteksti). Tekstien tutkimus voi tulla periaatteessa mistä kohtaa tahansa näin muodostamalleen kehälle: ...ruumis → konteksti → kone → media → ruumis → konteksti → kone... Jatkumon puitteissa media tulee ymmärretyksi kiinteässä yhteydessä yhtäältä koneeseen, toisaalta ruumiiseen. Lyhyesti media tarkoittaa teknisen ja ruumiillisen toisiinsa kytkevää välineellisyyttä.

Kittler lainaa otsikkokäsitteensä Daniel Paul Schreberin (1842–1911) omaelämäkerrallisesta teoksesta *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken* (”Hermosairaana muistelmia” 1903). Schreber oli Dresdenin hovioikeuden presidentti, joka mielenterveytensä takia joutui turvautumaan usein laitoshoitoon. Hänen isänsä, ortopedi ja pedagogi Moritz Schreber (1808–1861) puolestaan oli ollut keskeinen tekijä saksalaisen ruumiinkulttuurin muotoutumisessa tietynlaiseksi ”mustaksi” kasvatusjärjestelmäksi, kuten Alice Miller (1985) on sitä kuvannut. Siinä määrittävinä tekijöinä olivat fyysiset kuri-

tukset, ruumiillisten ”vikojen” korjaukset teknisin apuvälinein ja siirtolapuutarhajärjestelmä kaupungistuvan kulttuurin luontokosketuksen säilyttäjänä.

Paranoidista skitsofreniasta kärsinyt tuomari kuvasi tuossa teoksessaan tällä käsitteellä sitä järjestelmää, jonka varassa hänen oma ajattelu- ja tunnemaailmansa toteutui hänen tahdostaan riippumattomasti. Kaikki, mitä hän koki, tuli välittömästi kirjoitetuksi ylös maan ulkopuolisella etäisellä planeetalla toimivien henkiolentojen toimesta:

Tällä tavalla olemisesta-sidottuna-taivaallisiin-olioihin tuli pysyvä järjestelmä, joka jatkui nykypäivään asti ja johti edelleen tuleviin seurauksiin, eritoten siihen ’ylöskirjoittamisen’ järjestelmään [*Das Aufschreibesystem*], jota nyt kuvaan. [– –]. On luotu *kirjoja ja muitakin merkintöjä*, joissa jo vuosien ajan on *kirjoitettu ylös* kaikki ajatukseni, puhumiseni, tarpeeni, kaikki omistamani tai ympärilläni olevat asiat, kaikki henkilöt, joiden kanssa olen joutunut tekemisiin, jne. En voi sanoa varmuudella, kuka tämän muistiin panemisen tekee. Kun en voi kuvitella Jumalan kaikkivaltiuudelta puuttuvan älykkyyttä, minun on oletettava että ylöskirjoittamista tekevät ihmishahmoiset oliot kaukaisilla taivaallisilla paikoilla [– –]; heidän käsiään ohjailevat niiden läpi automaattisesti kulkevat säteet, jotka saavat ne kirjoittamaan niin, että myöhemmät säteet voivat sitten katsoa mitä oli kirjoitettu. (Schreber 2000, 123; käännös JS.)

Romantiikan ja ”lukuhulluuden” diskurssiverkosto (DV=1800) kytkee toisiinsa pedagogian ja filosofian (Kittler 1990, xxiii). Modernismin ja ”todellisuuden tallentamisen” diskurssiverkosto (DV=1900) taas kytkee toisiinsa psykofysiikan ja psykoanalyysin (emt., xxvi). Edellinen vaihe keskittyy sellaisiin kysymyksiin kuin mitä on tekijä, mitä on kirjallinen teksti ja mitä ovat lukeminen ja kirjoittaminen. Tämän aikakauden tietojenkäsittelynä eli datan prosessointina toimii runous, joka kääntää vaiteliaan ja sanattoman (feminiinisen) ”luontopuheen” kirjoitetuksi (maskuliiniseksi) ”ihmiskieleksi” (emt., xxxii; vrt. Bergermann 2012, 83–84). Siinä on samalla ilmaistuna romanttisen runouden tuottamisen ja sen tulkitsemisen taitojen perusta. Edelliseen harjaantuivat taiteilijat ja jälkimmäiseen ajattelijat, ja näiden ruumiillistunut yhtymä oli Johann Wolfgang von Goethe.

Noin sata vuotta myöhemmin kirjoittamisen synteettinen kaikenkattavuus on jo alkanut hajota uusien taltiointi- ja prosessointiteknologioiden muotoutumisen myötä. Niitä edustavat fonografi ja gramofoni (ääni), elokuva (liikkuva kuva) ja kirjoituskone (teksti). Siitä kun tullaan vielä toiset noin sata vuotta eteenpäin, olemme digitaalisen aikakauden diskurssiverkostossa (DV=2000). Tällä digitalisointi palauttaa teknistyneen median aiheuttaman eriytyneen tilan ja tilanteen taas kaiken kattavan yhtenevyyden, integraation piiriin. Nyt osittain yhteen liitetyt mediasysteemit ovat vielä osin eriytyneitä, mutta jo lähitulevaisuudessa kaikki välineet nojautuvat kokonaan

yhtäläiseen digitaaliseen perusrakenteeseen ja sen määräävin tekniikka liittyy tietokoneeseen. Näin siis Kittler arvioi vielä 1980-luvulla (Johnston 1997, 4–8).

DV–1800 merkitsi universaalin kasvatusjärjestelmän muotoutumista aakkosten oppimisen tarpeisiin. DV–1900 merkitsi datan teknologisten taltiointijärjestelmien valtakautta. DV–2000 on jäljitettävissä vasta myöhemmin eli joskus tulevaisuudessa, mutta toki digitalisoitumista (ja sen rakentumista nimenomaan numeroilla tapahtuvan laskeamisen varaan) voi pitää yhtenä keskeisenä suuntaviittana tähän jo nyt – samaan tapaan kuin DV–1800-yhteydessä aakkosten, kielen ja kirjoituksen sekä DV–1900-yhteydessä median teknistymisen merkityksiä. Jos nämä kolme diskurssiverkoston laajempaa kenttää haluaisi kiteyttää avainsanoiksi, sen voisi ilmaista esimerkiksi näin: DV–1800: kirjoitus, DV–1900: muisti, DV–2000: koodi.

Lasten kasvatusta käsittelevät populaarit ja pedagogiset teokset sekä aikakautensa kasvatustieteellinen tutkimus muodostavat taustan, jota lukemalla todentuu yhteys ”kaunotaiteellisiin” hahmotuksiin, DV–1800:n yhteydessä lähinnä runoteoksiin ja DV–1900:n yhteydessä suorasanaiseen kirjallisuuteen. Useat habilitaatioasiantuntijat pitävät yhtenä Kittlerin tutkimuksen ansioista juuri tätä oivallusta kytkeä kauno-kirjallisuuden merkkiteoksia pedagogisten oppaiden periaatteisiin (Frank ym. 2012, 115). Tämä tuntuu toimivan eritoten DV–1800:n kohdalla, varmaankin paljolti siitä syystä, että tuollaista kirjallisuutta Saksassakaan ei vielä liikaa ollut julkaistu.

Sitä vastoin noin sata vuotta myöhemmin tilanne on jo tässäkin suhteessa aivan toisenlainen. Kirjoittamista käsittelevien oppaiden ohella koko teknistyneen median kenttä alkaa nousta kasvattajien huomioon aluksi psykologisena ja kehitysopillisena kysymyksenä, sittemmin myös sosiaalisena ilmiönä. Tämä kenttä on niin laaja, että tutkijan ei ole mahdollista kartoittaa sitä kuin näytteenomaisesti. Niinpä Kittler keskittyykin (vielä tässä *Aufschreibesysteme*-teoksessaan) symbolisen eli kirjallisuuden kielen kokemaan kohtaloon mediakentän hajaantumisen puristuksissa. Uusi symbolismi ei enää ota teemakseen tunnetta itseään (kuten vielä aiemmassa Runouden hallitsemassa DV–1800:n valtakunnassa) vaan median paikanvaihdon sääntelemänä toisen kohteen: itsensä.

Maadoitus

Olisi kovin monta tapaa esitellä, käsitellä ja arvioida Kittlerin teoksen suhdetta maahan, joten otan tässä lähtökohdaksi vain kaksi konkreettista esimerkkiä. *Aufschreibesysteme*-kirjan antoisimmat kirjallisuusanalyysit ovat Kittlerin omasta mielestä 1800-yhteyden osalta E. T. A. Hoffmannin *Kultainen malja: satu uudelta ajalta* (1809, suom. 2001) sekä 1900:n osalta Rainer Maria Rilken *Malte Laurids Briggen muistiinpanot* (1910, suom. 1984) (Kittler ja Weinberger 2009, 94–95).

Myös Antje Pfannkuchen (2018) on lukenut kriittisesti Hofmannin kertomusta mielessään Kittlerin versio. Tässä (uudelleen) luennassa korostuu sellainen tekninen ulottuvuus, jonka Kittler vaikuttaa hämmentävästi paljolti sivuuttaneen omassa tarkastelussaan, nimittäin *sähkö*. Esimerkiksi Georg Christoph Lichtenbergiin (1742–1799) Kittler kyllä viittaa, mutta pikemmin ”töherryksistään” tunnettuna aforistina kuin sähköön varhaishistoriaan liittyvien ”Lichtenbergin kuvioiden” löytäjänä (Kittler 1995 [1985], 130; Lichtenberg 1999). Ne Pfannkuchen puolestaan näkee esimerkkinä siitä, miten Äiti Luonto jo itsessään voi tuottaa hieroglyfistä kirjoitusta tarvitsematta miesrunoilijoita sanansaattajakseen. Tällainen kritiikki näkee Kittlerin paitsi sukupuolensa myös tietyn tieteenhistoriaa koskevan asenteellisuuden edusmiehenä: ”Hänen lacanilainen mykistetty Äiti/Luontonsa tuottaa diskursseja sanomatta itse sanaakaan, vain viettelemällä miehiä puhumaan ja kirjoittamaan” (Pfannkuchen 2018, 86).

”Väline (*ein Medium*) on väline on väline” (Kittler 1995 [1985], 335). Tämän väittämän voi lukea Marshall McLuhanin (1965, 7–21) kuuluisan *the medium is the message* -ajatuksen kommenttina. Imaginaarinen ja reaalinen ovat käännettävissä toisiin muotoihin, mutta sitä mikä perustuu symboliseen (kieli), voidaan vain siirrellä paikasta toiseen. Ja tällainen siirtely johtaa aina uupumukseen, ehtymiseen ja nääntymiseen. Siitä puolestaan kertoo 1900-luvun alun kirjallisuus. Rilken teos *Malte Laurids Briggen muistiinpanot* on nimeään myöten otollinen esimerkki tähän tarkoitukseen. Pariisin katuja flaneeraava Malte on ”hulluuden simulaatio” ja ”allegoria”, joka kirjoittaa ylös aistimansa ympäristön ilmiöitä, mutta ennen muuta aistimisensa herättämiä tunteita ja vaikutelmia. Ne taas vievät tuon tuosta muistumiin lapsuudesta. Kirjoittamisen tehtävä on kirjoittaminen: katkelmat eivät ole ”merkityksen miniatyyrejä [*Sinnminiaturen*] vaan nääntymistä, joka loputtomasti kieltäytyy loppumasta” (Kittler 1995 [1985], 413). Kirjoittaminen DV–1900:n puitteissa tarkoittaa ”operaatioita ja koneistoja ainoina vaihtoehtoina kohdata todellisuus” (emt., 414).

Kittlerin Rilke-luentaa voitaisiin (uudelleen) lukea Pfannkuchenin (2018, 86–91) mallia seuraten, ei niinkään vetoamalla hajottamisen merkityksessä psykoanalyyysiin vaan ja taas sähköisen perinteen hengessä *elektroniikkaan*. Ja samaan tapaan kuin ”Lichtenbergin kuvioita”, tässä DV–1900:n yhteydessä kontekstina voisi käyttää Josiah Willard Gibbsin (1839–1903) mukaan nimettyä *Gibbsin vapaaenergia* -käsitettä (ks. esim. Noor ym. 2013). Suhteessa Rilkeen sitä voisi lukea esimerkiksi tähän tyyliin: sen sijaan, että Kittlerin tapaan korostettaisiin valkoisen kohinan roolia kaiken teknisen median määrittäjänä, tuo määrittäminen voisi pikemminkin aueta Gibbsin esimerkin kautta termodynaamisena tilana, jonka olomuodon muutokset olisivat laskettavissa jopa tietyn kaavan mukaan ($F = C - P + 2$). Näin ajatellen Malten ”kirjoittamisesta kirjoittaminen” avautuisi enemmänkin termo- kuin psykodynaamisena ilmiönä. Sen ”läpitunke-maton tämyys” [*einer opaken Diesheit*] ei välttämättä merkitse sitä, että ”erityiset paikalliset muistot välittävät merkityksettömiä sanomia toinen toisilleen”, tai että ”pelkkä Nyt [*das schiere Jetzt*], joka ei lopu, pysäytetään tallenteeksi ensi kertaa”

(Kittler 1995 [1985], 429). Sitä vastoin tuo ”pelkkä Nyt” voisi olla termodynaaminen tapahtuma, jossa muutos pikemminkin on jähmettymisen tai vastaavasti kaasuuntumisen tilassa.

Kittlerin näkökulmasta Rilken kertomus kuvaa hajoamisen seurausta eli irrationaalista pysähtyneisyyttä. Termodynaamisena energia-asetelmana sitä vastoin *Malte Laurids Briggen muistiinpanojen* voisi nähdä kuvaavan hajoamisen seurausta muospaineen kannalta. Tässä tapauksessa stagnaation sijaan korostuisi paineen aiheuttama sublimoituminen tai härmistyminen. Aineksia tähän tulkintaan löytyy Malten ”muistiinpanoista” vaikka kuinka – esimerkiksi:

Vielä hetken voin kirjoittaa muistiin kaikkea tätä ja sanoa sen. Mutta on tuleva päivä, jolloin käteni on kaukana minusta, ja jos käsen sen kirjoittaa, se kirjoittaa sanoja, joita en tarkoita. On koittava toisen selityksen aika, eikä tule sanaa sanan päälle jäämään, ja jokainen merkitys on hajoava pilvien tavoin ja lankeava alas kuin vesi. Kaikessa tässä pelossa olen kuitenkin lopulta kuin se, joka seisoo jonkin suuren edessä, ja muistan, että aikaisemmin minussa oli jotain samanlaista, ennen kuin aloin kirjoittaa. Mutta tällä kertaa kirjoitetaan minut. Olen painettu merkki, joka tulee muuttumaan. (Rilke 1984, 49–50)

Tässä luonnosteltu kritiikki Kittleriä kohtaan korostaa hänen hylkimiensä ihmistieteiden yhtä kaikki näkyvää ja vaikuttavaa roolia hänen ajattelunsa taustalla. Psykoanalyysi on se keskeinen viitekehys, jonka puitteissa Rilken edellä mainittu teos tulee Kittlerin tulkitsemaksi. Hän ei ainakaan vielä tässä *Aufschreibesysteme*-vaiheessaan (1980-luvun alkuvuosina) ikään kuin etene riittävän pitkälle luonnontieteiden suuntaan. Hänelle psykodynaamiset prosessit ovat yhä esimerkiksi termodynamiikkaa ja elektroniikkaa tärkeämpiä, vaikka nimenomaan teknistä mediaa ajateltaessa sen keskeiset keksinnöt ovat riippuvaisia juuri niistä.

Maan ja median yhteyttä Kittler ei ole eksplisiittisesti juurikaan käsitellyt, paljolti johtuen siitä, että maa vaikuttaa olevan hänelle sananmukaisesti ”uskonasia”. Kun hän keskustelussa Alexander Klugen kanssa vastaa tämän kommenttiin (”meissä kaikissa asuu pieni maanviljelijä”), ateisti Kittler päätyy pohtimaan sidettä ”Äiti Maahan uskontonamme, kristinuskona, Mariana” (Kittler 2021, 134–135). Hänelle media on ensisijaisesti tekninen (ja sotaan liittyvä), historiallinen ja materiaallinen asia. Mutta materiaallinen se on nimenomaan kirjoittamisen, ei niinkään sinänsä aineen kannalta ajateltuna asiana.

Jos maata sitä vastoin pitäisi ajatella mallinaan diskurssiverkostot, kenties se voitaisiin asemoida niiden kuviteltuihin (kielellisiin) kehyksiin neljän ruokaryhmän ”lautasmallin” mukaisesti. Tällöin rajoituksia voitaisiin miettiä niiden erilaisten merkitysten kautta, joita käsitteellä ”maa” on saksan kielessä: konkreettisena (*Land*), materiaalisena (*Grund*), tilallisena (*Erde*) ja tekijyyteen liittyvänä (*Boden*).

Lähtökohdaksi voitaisiin ottaa Kittlerin loppukauden ”haarukka”, *Musik und Mathematik*, ja sen kautta hahmotettu idea eräänlaisesta perustavasta diskurssiverkostosta. Tällaisen ”Alku-DV:n” mukaan Maa maantieteellisessä mielessä on Kreikka; maa materiaalina taas on helleeninen alkuaine; henkisenä maana se on Sapfon laulama ja Afrodite-jumalattaren suojelema rakkauden tila. Vastaava sarja DV–1800:n yhteydessä muotoutuisi siten, että Maa on Saksa; maa on (miesrunoilijoiden) kielellistämistä odottava Luonto; maa on henkinen (*Geist*) kaipauksen tila. Edelleen DV–1900:n puitteissa Maa on hajonnut osa maailmaa (*Welt*); maa on itseensä viittaava sana, ”se Iso”, josta Rilke (1984, 57) kirjoitti; maa on sitä, miksi kuoltuaan ”jokaisen on tultava”. Tämän jatkoksi voitaisiin vielä spekuloida sillä, millaisen sarjan DV–2000 tuottaisi: Maa on maapallo; maa on harvinaisia maametalleja; maa on simuloitu tila, jollaisia esimerkiksi Neal Stephenson on romaaneissaan (kuten *Snow Crash* 1992; *Reamde* 2011) visioinut.

Taulukko 1. Kittlerin diskurssiverkostot (DV) ja ”maa”

<u>DV</u>	<u>Maa</u>	<u>Maa-aines</u>	<u>Maa-tila</u>	<u>Maalailija</u>
Alku-DV	Kreikka	alkuaine	rakkaus	Sapfo
DV–1800	Saksa	Luonto	Kaipaus	E. T. A. Hoffmann
DV–1900	maailma	sana	mutaatio	Rainer Maria Rilke
DV–2000	Maapallo	maametallit	simulaatio	Neal Stephenson

Media tässä luonnostelussa on siis kielen, kirjoittamisen ja kirjallisuuden määrittämä ympäristö. Tietotekniikan, äänimedian tai kuvan kannalta ajateltuna saman voisi kuvitella hyvinkin toisenlaisin painotuksin. Sellaisiin Kittler itse kuitenkin antoi vähän aineksia. Hänelle media oli aina ensin kirjallisuutta, kieltä ja kirjoittamista (vrt. Michelakis 2022, 77–78): ”Kaikki kirjat ovat diskurssiverkostoja, mutta kaikki diskurssiverkostot eivät ole kirjoja” (Kittler 1995 [1985], 377).

Pohtiessaan ”vihreän Kittlerin” mahdollisuutta Jussi Parikka toteaa muun muassa:

Samaan tapaan kuin Kittler, joka viitoitti tietä kohti laajempia aineellisia kysymyksiä ja metodologioita [– –], me voisimme käyttää samoja teoreettisia siemeniä ja laajentaa tarkastelua teknisen median ei-mediaaliseen perustaan asti, aina mineraaleista synteettisten materiaalien tieteelliseen kehittelyyn ja jopa teknologisen jätteen alueelle, missä kohtaamme paitsi vaihtoehtoisen materiaalisuuden myös median vaihtoehtoisen ajallisuuden (Parikka 2013, 63, käännös JS).

Parikan (emt., 66) mielestä ”vihreä Kittler” ei ehkä kuulosta oikealta, kun ajatellaan Kittlerin tuotannon painotuksia, mutta idean voisi silti toimia virikkeenä alkaa ajatella median ja materiaalisuuden suhdetta aineellisten verkostojen ja ympäristöjen eli luonnon suunnasta. Tämä merkitsisi mediatutkimuksen agendan laajentamista kemikaalien, mineraalien ja energian alueille.

Kittler ei itse ”palannut luontoon”, mutta osoitti jo *Aufschreibesysteme*-teoksensa kokeellisilla ajattelutavoilla ekologisen näkökulman olevan yksi mahdollinen laajennus. Kittler oli tarinoitsija, jota kiinnosti tarina kerrottuna (siis sanoina) pikemminkin kuin se, mistä (siis tapahtumista) tarinat kertoivat (Bosse 2016, 56). Sanojen takainen maa eli luonto säilyi osin mystisenä ja saavuttamattomana, mutta myös ihmisen orjuuttamana ja tuhoamana. Tällainen kaksijakoinen käsitys leimaa monella tavalla myös mediaa koskevia tarkasteluja. E. T. A. Hoffmannin keskeinen rooli viittaa siihen, että fantasiakirjallisuus ylipäänsä värittää myös Kittlerin teoriaa mediasta: sitäkin voi lukea kokeellisena ja kuvittelukykyä kehittävänä sepitteenä (Khaled 2016, 47–48).

Kittlerin *Aufschreibesysteme 1800/1900* on kirja-mediumin filosofiaa ja sellaisena viime vuosisatojen kulttuurisia muutosvaiheita sekä eritoten niiden 1900-lukulaista tutkimista ajatellen edelleen ohittamaton teos, kiistatta jo klassikko.

Kirjallisuus

- Armitage, John. 2006. ”From Discourse Networks to Cultural Mathematics. An Interview with Friedrich A. Kittler.” *Theory, Culture & Society* 23 (7–8): 17–38.
<https://doi.org/10.1177/0263276406069880>
- Bergmann, Ulrike. 2012. ”Kittler und Gender – zum Asyndeton.” Teoksessa *Friedrich Kittler: Technik oder Kunst?*, toimittaneet Walter Seitter ja Michaela Ott, 83–90. Wetzlar: TUMULT & Büchse der Pandora Verlag.
- Bosse, Heinrich. 2016. ”Friedrich Kittler, Geschichten erzählend.” *Neue Rundschau* 3: 56–79.
- Frank, Manfred, Hans-Martin Gauger, Gerhard Kaiser, Friedrich Kittler, Rainer Marten, Wolfram Mauser, Gerhard Neumann, Peter Pütz, Manfred Schneider ja Gottfried Schramm. 2012. ”Aufschreibesysteme 1800/2010. In memoriam Friedrich Kittler (1943–2011).” *Zeitschrift für Medienwissenschaft* 6: 114–192. <https://doi.org/10.25969/mediarep/2681>
- Heidegger, Martin. 2000. *Oleminen ja aika*. Suomentanut Reijo Kupiainen. Tampere: Vastapaino (*Sein und Zeit* 1929).
- Heidegger, Martin. 2002. *Silleen jättäminen*. Suomentanut Reijo Kupiainen. Tampere: niin & näin (*Gelassenheit* 1959).
- Heiseler, Till Nikolaus von. 2013. *Friedrich Kittlers Flaschenpost an die Zukunft: eine Sendung*. Berlin: Kulturverlag Kadmos.
- Hiller, Mauritz. 2022. ”’Nicht unbedingt eine Einleitung’: Zum Vorwort der Aufschreibesysteme 1800/1900.” Teoksessa *Friedrich Kittler. Neue Lektüren*, toimittaneet Jens Schröter ja Till A. Heilmann, 33–50. Wiesbaden: Springer VS. https://doi.org/10.1007/978-3-658-35324-7_3
- Hoffmann, E. T. A. 2001. *Kultainen malja. Satu uudelta ajalta*. Suomentanut Sanna Isto-Rodenkirchen. Helsinki. Loki-kirjat (*Der goldne Topf* 1814[1809]).

- Horn, Eva. 2012. "Maschine und Labyrinth: Friedrich Kittlers 'Aufschreibesysteme 1800/1900'." Teoksessa *Friedrich Kittler; Technik oder Kunst?*, toimittaneet Walter Seitter ja Michaela Ott, 13–23. Wetzlar: TUMULT & Büchse der Pandora Verlag.
- Hörisch, Jochen. 2012. "Der Germanist Friedrich Kittler." Teoksessa *Friedrich Kittler; Technik oder Kunst?*, toimittaneet Walter Seitter ja Michaela Ott, 9–12. Wetzlar: TUMULT & Büchse der Pandora Verlag.
- Johnston, John. 1997. "Introduction – Friedrich Kittler: Media Theory after Poststructuralism." Teoksessa Friedrich A. Kittler, *Literature, Media, Information Systems: Essays*, toimittanut John Johnston, 1–26. Amsterdam: G+B Arts International.
- Khaled, Sandrina. 2016. "Die Stellung der Phantastik in Friedrich Kittlers Medientheorie." *Neue Rundschau* 3: 35–55.
- Kittler, Friedrich A. 1977. *Der Traum und die Rede – Eine Analyse der Kommunikationssituation Conrad Ferdinand Meyers*. Bern & München: Francke.
- Kittler, Friedrich A. 1986. *Grammophon/Film/Typewriter*. Berlin: Brinkmann & Bose.
- Kittler, Friedrich A. 1990. *Discourse Networks 1800/1900*. Käännös Michael Metteer ja Chris Cullen. Esipuhe David E. Wellbery. Stanford: Stanford University Press.
- Kittler, Friedrich A. 1995 [1985]. *Aufschreibesysteme 1800/1900*. Kolmas uudistettu painos. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Kittler, Friedrich. 2006. *Musik und Mathematik I. Hellas 1: Aphrodite*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Kittler, Friedrich. 2009. *Musik und Mathematik I. Hellas 2: Eros*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Kittler, Friedrich. 2010. *Optical Media: Berlin Lectures 1999*. Käännös Anthony Enns. Esipuhe John Durham Peters. Cambridge: Polity Press (*Optische Medien* 2002).
- Kittler, Friedrich. 2021. *Operation Valhalla; Writings on War, Weapons, and Media*, toimittaneet Ilinca Iurascu, Geoffrey Winthrop-Young ja Michael Wutz. Durham: Duke University Press.
- Kittler, Friedrich ja Christoph Weinberger. 2009. "Das kalte Modell von Struktur." *Zeitschrift für Medienwissenschaft* 1: 93–102. <https://doi.org/10.25969/mediarep/2681>
- Lichtenberg, Georg Christoph. 1999. *Töhherrykirjat. Aforismeja ja muistiinmerkintöjä*. Valikoinut ja suomentanut Juhani Ihanus. Helsinki: Otava.
- McLuhan, Marshall. 1965. *Understanding Media: Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill.
- Michelakis, Pantelis. 2022. "Thinking with and through Literature in Friedrich Kittler's *Discourse Networks, 1800/1900*." Teoksessa *Friedrich Kittler. Neue Lektüren*, toimittaneet Jens Schröter ja Till A. Heilmann, 75–85. Wiesbaden: Springer VS. https://doi.org/10.1007/978-3-658-35324-7_6
- Miller, Alice. 1985. *Alussa oli kasvatus. Kätetty julmuus ja väkivallan juuret*. Suomentanut Mirja Rutanen. Porvoo: WSOY (*Am Anfang war Erziehung* 1980).
- Noor, Elad, Hulda Haraldsdottir, Ron Milo ja Ronan M.T. Fleming. 2013. "Consistent Estimation of Gibbs Energy Using Component Contributions." *PLoS Computational Biology* 9 (7): e1003098. <https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1003098>
- Parikka, Jussi. 2013. "Green Media Times: Friedrich Kittler and Ecological Media History." Teoksessa *Mediengeschichte nach Friedrich Kittler*, toimittaneet Friedrich Balke, Bernhard Siegert ja Joseph Vogt, 57–66. München: Archiv für Mediengeschichte, Wilhelm Fink Verlag.
- Pfannkuchen, Antje. 2018. "A Science of Hieroglyphs, or the Test of *Bildung*." Teoksessa *The Technological Introject; Friedrich Kittler between Implementations and the Incalculable*, toimittaneet Jeffrey Champlin ja Antje Pfannkuchen, 84–92. New York: Fordham University Press.
- Rilke, Rainer Maria. 1984. *Malte Laurids Briggen muistiinpanot*. Suomentanut Sinikka Kallio. Espoo: Weilin & Göös (*Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* 1910).

- Schreber, Daniel Paul. 2000. *Memoirs of My Nervous Illness*. Johdanto Rosemary Dinnage, käännös ja toimitus Ida Macalpine ja Richard A. Hunter. New York: New York Review Books (*Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken* 1903).
- Stephenson, Neal. 1992. *Snow Crash*. New York: Bantam Books.
- Stephenson, Neal. 2011. *Reamde*. London: Atlantic Books.
- Winthrop-Young, Geoffrey. 2011. *Kittler and the Media*. Cambridge: Polity Press.
- Winthrop-Young, Geoffrey. 2012. "American Kittler. Glossen zur Anschlussfähigkeit." Teoksessa *Friedrich Kittler; Technik oder Kunst?* toimittaneet Walter Seitter ja Michaela Ott, 153–161. Wetzlar: TUMULT & Büchse der Pandora Verlag.

Kirjoittaja

Jukka Sihvonen, FT, emeritusprofessori

Jukka Sihvonen on elokuvantutkimuksen emeritusprofessori Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella Mediatutkimuksen oppiaineessa. Hänen viimeisin teoksensa on *Mieluummin en; vastahangan estetiikkaa ja etiikkaa* (Eetos 2020) ja tekeillä on johdanto Friedrich Kittlerin media-ajatteluun.